

Lietuvos valdovo žodis pasauliui:
atveriamė mūsų žemę ir valdas kiekvienam
geros valios žmogui

Iš 2018–2022 m. įgyvendinamų tarptautinių parodų,
skirtų pasirengti Vilniaus 700 metų jubiliejui, ciklo
„Vilniaus miesto istorijos svarbiausieji ženklai“

Katalogas

Gedimino laiškų pirmųjų skaitymų tekstai

Vilnius 2018

Parodos organizatoriai:

Lietuvos dailės muziejus

Lietuvos vyriausiojo archyvaro tarnyba

Latvijos valstybės istorijos archyvas

Parodos kuratorius

Remigijus Černius

Parodos koordinatorius

Tomas Kašėta

Dailininkė

Jūratė Tamošiūnaitė-Karašauskienė

Redaktorė

Monika Grigūnienė

700 metų jubiliejui besirengiančiame Vilniuje –

Lietuvos valdovo Gedimino laiškas pasauliui

Lietuvos dailės muziejus ir Lietuvos vyriausiojo archyvaro tarnyba, likus penkeriems metams iki mūsų sostinės 700 metų jubiliejaus, pakvietė vilniečius ir visus jo svečius Vilniaus paveikslų galerijoje susipažinti su ypatingos vertės ir svarbos dokumentu – mūsų sostinės istoriniu simboliu.

Paroda „Lietuvos valdovo žodis pasauliui: atveriamė mūsų žemę ir valdas kiekvienam geroms valios žmogui“, atidaryta per Vilniaus gimtadienį, sausio 25 d., veiks du mėnesius. Tai pirmoji iš 2018–2022 m. įgyvendinamų tarptautinių parodų, skirtų pasirengti Vilniaus 700 metų jubiliejui, ciklo „Vilniaus miesto istorijos svarbiausieji ženklai“. Numatoma kasmet, minint Vilniaus miesto gimtadienį, Vilniaus paveikslų galerijoje pristatyti išskirtinės svarbos kultūros vertybę iš Europos šalių institucijų fondų, aktualią Lietuvos ir Vilniaus istorijai.

2018 m. parodoje eksponuojamas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino 1323 m. sausio 25 d. laiškas, kuriuo krikščionys pirkliai, kariai, amatininkai, žemdirbiai ir dvasininkai iš viso pasaulio, ypač Liubeko, Štralzundo, Brėmeno, Magdeburgo ir Kelno miestiečiai, kviečiami atvykti ir apsigyventi Lietuvoje. Šis laiškas itin svarbus, nes tai pirmasis rašytinis šaltinis, kuriame paminėtas Vilnius. Parodoje pristatomas dokumentas lotynų kalba iš Latvijos valstybinio istorijos archyvo Rygoje.

Parodą papildo ir aktualizuoja kultūrinių pokalbių, svarbių susitikimų, edukacinių ir meno renginių bei valdovo Gedimino laiškų skaitymo programa.

Tikimės, kad penkerius metus vyksiantis istorinių atodangų ciklas „Vilniaus miesto istorijos svarbiausieji ženklai“ atskleis Vilnių kaip unikalų Europos lotyniškosios civilizacijos miestą, o parodose pristatomi ženklai ir simboliai padės geriau pažinti sostinės istoriją.

Romualdas Budrys

Lietuvos dailės muziejaus direktorius

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB)

Išleido Lietuvos dailės muziejus (Didžioji g. 4, Vilnius)

Spausdino UAB „Baltijos kopija“ (Kareivių g. 13B, Vilnius)

Tiražas 500 egz.

© Lietuvos dailės muziejus, 2018

© Remigijus Černius, 2018

ISBN 978-609-426-109-1

Prieš mums in ecclesia diffusa. in iis et multis. precipue in aliis. Civitatibus p[ro]p[ri]is. Lubon Sundon. Bremen Magdeburgon.
 Colocn. Ceteris v[er]o usq[ue] Roman[am]. Gedeonime dei g[ra]t[ia] scriptor[um] Buchenop[er]q[ue] p[er] p[ri]nceps a d[omi]no semgallio. Honoris et fauoris ostentat[ur] cum salute. Ceteris
 p[ro]p[ri]is. Gedeonime eam p[ro]p[ri]is absentib[us] quam futuris. Most[er]um n[ost]rum cu[m] h[ab]it[at]is. d[omi]no ap[osto]lico et p[re]s[ent]i n[ost]ro scissimo s[an]c[t]o p[re]s[ent]i fidei recepte d[omi]no p[re]s[ent]i
 Ceteris p[ro]p[ri]is n[ost]rum. et suorum legator[um] edictissime om[n]i die expectant[ur] quod si ad vos veniat[ur] ip[s]os p[ro]mouet[ur] honorifice n[ost]re p[re]s[ent]ie t[er]minando. q[uod] volum[us] p[ro]m[ove]re
 casu p[ro]p[ri]is v[er]o m[ost]er[um]. q[uod] quid[am] cu[m] b[er]n[ard]o fecerit. n[ost]r[um] fecisse d[omi]nos. D[omi]n[u]m cuncta que scissimo p[re]s[ent]i et d[omi]no n[ost]ro. summo pontifice h[ab]it[at]is. p[re]s[ent]imus. ad p[re]s[ent]em
 dea et honorem ecclesie multib[us] p[ro]p[ri]is studemus obsequare. Ecclesie ex[em]p[le] fidei jam fecim[us]. vna de ordine p[re]dicator[um] sciatis nos infra duos annos expectam[ur] in
 civitate n[ost]ra vna de nouo. Quas v[er]o de ordine illius vnam in vna civitate n[ost]ra p[re]d[ic]at. Aliam in s[an]cti gardis q[uod] ecclesie p[re]s[ent]e ob destructionem x[rist]ianitatis
 et p[ro]p[ri]is illius ex[em]p[le] p[re]dicator[um] ere n[ost]re igne obuss[er]it. Quam hoc anno iter[um] ad h[ab]it[at]em d[omi]ni omnipotentis et sue g[ra]t[ia]e virginis Marie. et b[ea]ti francisci. fecim[us]
 reedificat[ur]. ut h[ab]it[at]is x[rist]i ad vna civitatem n[ost]ram et m[ost]er[um] saluare filios et uxores n[ost]ras et eam om[n]i vna deum ih[esu]m x[rist]um colent[ur] ab eadem s[an]c[t]is iugiter
 p[re]s[ent]e. Ceteris p[ro]p[ri]is. Religiosos. ordinis cuiusq[ue] dummodo v[er]o vna n[ost]ra sit vna. sicut illos qui claustra edificant. et tollit[ur] ecclesie bonis bonis
 et tunc v[er]o d[omi]n[u]m. et implere d[omi]n[u]m. Ceteris v[er]o fecistis speculam sacrorum. talib[us] exceptis n[ost]ra cor[por]um amica n[ost]ra e[st] nob[is] facta. Insuper t[er]minando d[omi]n[u]m et regnum
 vna de bono voluntatis. p[re]s[ent]e. M[ost]er[um]. d[omi]n[u]m. Mercatorib[us]. Vna de. ferrariis. carpentariis. suarib[us]. pellificib[us]. pistolib[us]. tabernariis. et
 ex[em]p[le] cuiusq[ue] D[omi]n[u]m o[mn]ia p[re]s[ent]is. volum[us] t[er]minando d[omi]n[u]m vna de s[an]c[t]is dignitatem. Si qui d[omi]n[u]m vna de vna. annis decem colant t[er]minando n[ost]ram
 absq[ue] censu. Mercatores merent[ur] et excedit sine exactione et tollit[ur] sibi o[mn]i impedimento p[re]s[ent]is. M[ost]er[um] et armis. si mane voluerit. decabo eos p[re]s[ent]is
 et possessio p[re]s[ent]is decem. D[omi]n[u]m v[er]o v[er]o. gaudeat iure cuius p[re]s[ent]is civitatis. sicut tunc melius fuit t[er]minando de p[re]s[ent]is d[omi]n[u]m. Quicunq[ue] p[re]s[ent]is
 impedierit. et vna de p[re]s[ent]is p[re]s[ent]is p[re]s[ent]is p[re]s[ent]is. g[ra]t[ia] n[ost]r[um] molestans. et n[ost]ra e[st] n[ost]re p[re]s[ent]is magnificencie agnoscat esse f[er]re. Nam
 post istud p[re]s[ent]is v[er]o ob[er]at. s[an]c[t]is o[mn]ib[us] p[re]s[ent]is volum[us]. Ac p[re]s[ent]is f[er]re p[re]s[ent]is vna de vna cu[m] o[mn]ib[us] fideib[us] x[rist]i finire fede sempiterno. Ut hec
 maneat illi vna de s[an]c[t]is p[re]s[ent]is. testimoniu[m] et f[er]re. Quod m[ost]er[um] n[ost]ra vna de matura deliberat[ur]. Anno d[omi]ni m[ost]er[um] c[et]u[m]
 p[re]s[ent]is in d[omi]n[u]m s[an]c[t]i pauli ap[osto]li. Regam vna de p[re]s[ent]is. ut hec h[ab]it[at]is ex[em]p[le]t[ur]. et ex[em]p[le]t[ur] ad ecc[lesi]e postes affigatur. et ip[s]a h[ab]it[at]is am[ost]er[um]
 n[ost]ra s[an]c[t]i alio d[omi]n[u]m ad vna civitate t[er]minando. Ut de g[ra]t[ia] sic inocep[er]at vna de. Orate dea p[ro] nob[is]

Vytautas Kašuba. Gedimino medaliono eskizas. 1970
Lietuvos dailės muziejus

1323.I.25, Vilnius

Lietuvos didysis kunigaikštis Gediminas kviečia krikščionių pirklius, ūkininkus, karius, amatininkus ir dvasininkus iš viso pasaulio, ypač Liubeko, Štralzundo, Brėmeno, Magdeburgo, Kelno miestiečius, atvykti ir apsigyventi Lietuvoje.

Visiems visame pasaulyje išplitusiems Kristaus garbintojams, vyrams ir moterims, ypač teikiant pirmenybę ypatingiems Liubeko, Štralzundo, Brėmeno, Magdeburgo, Kelno miestams ir kitiems iki pat Romos, Gediminas, Dievo malone lietuvių ir rusų karalius, Žiemgalos valdovas ir kunigaikštis, garbės ir malonės patvarumo sveikindamas [linki].

Šiuo [raštu] pareiškiamo tiek esantiems, nesantiems, tiek būsimiems skaitytojams, kad išsiuntėme mūsų pasiuntinį su mūsų laišku Apaštališkajam Viešpačiui ir Švenčiausiajam mūsų Tėvui dėl katalikų tikėjimo priėmimo. Jo atsakymą žinome ir jo legatų kiekvieną dieną nekantriai laukiame, o jeigu jie pas jus atvyktų, padėkite jiems pagarbiai siųsdami juos toliau pas mus. Nes norime gauti tokią paslaugą panašiu arba svarbesniu atveju, kadangi ką tik gera padarysite jiems, pažinsite, kad mums taip padarėte. Nes viso to, ką Švenčiausiajam Tėvui ir mūsų Viešpačiui aukščiausiam dvasininkui surašėme, sieksime Dievo šlovei ir Šventosios bažnyčios garbei tvirtai laikytis, bažnyčias statyti, kaip jau esame padarę: žinokite, kad vieną [bažnyčią] pamokslininkų ordinui mes naujai pastatėme prieš dvejus metus mūsų mieste Vilniuje. O dvi – mažųjų ordinui: vieną minėtame mūsų Vilniaus mieste, kitą – Naugarduke. Pastarąją Prūsijos kryžiaus nešėjai sudegino, siek-

dami krikščionybę sunaikinti ir mažuosius brolius išvaryti iš mūsų žemės; šiais metais Visagaliai Dievo ir jo gimdytojos Mergelės Marijos, ir palaimintojo Pranciškaus garbei liepėme vėl atstatyti, kad tie broliai nuolatos didintų Kristaus šlovę mūsų naudai ir išganingai sūnų ir mūsų žmonių, ir taip pat visų, tikrą Dievą Jėzų Kristų garbinančių, apsaugai. [Kviečiame] vyskopus, kunigus, bet kurio ordino vienuolius, kurių tik gyvenimas nėra ydingas, kaip tų, kurie vienuolijas stato ir paima gerųjų žmonių aukas, ir tada [vienuolijas] parduoda, ir patvirtina evangelijos posakį: „O jūs padarėte plėšikų lindynę“, tokius išskiriame, nes jų draugystė nebus mums maloni. Be to, atveriamė [mūsų] žemę, valdas ir karalystę kiekvienam geros valios žmogui: kariams (riteriams), ginklanešiams, pirkliams, valstiečiams, kalviams, račiams, kurpiams, kailiadirbiams, malūnininkams, smuklininkams, bet kokios specialybės amatininkams. Visiems šiems išvardytiems – kiekvienam pagal jo rangą – norime žemę padalyti. Tie, kurie norėtų atvykti kaip žemdirbiai, dešimt metų tedarba mūsų žemę be mokesčio. Pirkliai teįvažiuoja ir teišvažiuoja be mokesčio bei muito ir laisvai, pašalinus bet kokias kliūtis. Karius ir ginklanešius, jei norėtų pasilikti, aprūpinsiu daiktais ir nuosavybe, kaip dera. Paprasta liaudis tikrai tegu džiaugiasi Rygos miesto pilietine teise, jei, mums pasitarus su išmintingaisiais, nebus tada išrasta geresnės.

Kas tik nepaisys nurodymų ir trukdys tiems, kurie atvyksta teirautis minėtais reikalais, labai mus apsunkins, tesužino, kad iš tiesų trukdys ne jiems, bet mūsų karališkajai didenybei. Nes nuo šiol norime ne kam nors pakenkti, bet visiems padėti ir stiprinti taiką, brolystę ir tikrą gailestingumą su visais Kristaus ištikimaisiais amžina sutartimi. Kad tai pasilikėtų nepakeista, pridėjome mūsų antspaudą prie šio rašto kaip paliudijimą ir apsaugą.

Duota, nuodugniai apsvarsčius, mūsų mieste Vilniuje 1323 Viešpaties metais, Švento apaštalo Pauliaus atsivertimo dieną.

Prašome visų miesto tarėjų, kad šis raštas būtų nurašomas, o nurašytas prie bažnyčios durų prisegtas, ir pats laiškas dėl meilės mums be kokio nors atidėliojimo į kaimyninį miestą būtų persiųstas taip, kad Dievo šlovė supažindintų visus su juo. Melskite Dievo už mus.

Iš lotynų k. vertė Stephen Christopher Rowell

II

ISTORIKAI APIE VALDOVĄ GEDIMINĄ

Gediminas niekada nežadėjo žemių mainais už krikštą; atvirkščiai, jis kvietė kolonistus verčiau vykti pas jį negu į Prūsiją.

Stephen Christopher Rowell, *Chartularium Lithuaniae res gestas magni ducis Gedeminne illustrans. Gedimino laiškai*, Vilnius: Vaga, 2003, p. XIII

Gediminas ieškojo būdų užsitikrinti tiek Rytų, tiek Vakarų bažnyčios palaikymą ir mėgino kurti savo šalies politiką bei ekonomiką mainais kviesdamas kvalifikuotus imigrantus ir prekybininkus, tęsdamas ankstesnių didžiųjų kunigaikščių ir jau praktikuojamą jo kaimynų Pietvakarių Rusioje, Lenkijoje ir Ordino valstybėje iniciatyvą.

Stephen Christopher Rowell, *Chartularium Lithuaniae res gestas magni ducis Gedeminne illustrans. Gedimino laiškai*, Vilnius: Vaga, 2003, p. XIII

Liubeko, Zundo, Brėmeno, Magdeburgo, Kelno ir „visų miestų iki pat Romos“ miestiečiams adresuotas laiškas praneša, kad Gediminas kreipėsi į popiežių dėl katalikybės įvedimo Lietuvoje ir kad Vilniuje laukiama bet kurią dieną atvykstant popiežiaus pasiuntinių. Jis prašo laiško adresatų padėti pasiuntiniams, kai jie grįš į Vakarus. Laiške siekiama dviejų tikslų: parodyti pasikeitusią lietuvių pažiūrą į katalikybę ir padrąsinti katalikus vykti į Gedimino valstybę, kur jau įsikūrusi Bažnyčia.

Stephen Christopher Rowell, *Iš viduramžių ūkų kylanti Lietuva: pagonių imperija Rytų ir Vidurio Europoje, 1295–1345*, Vilnius: Baltos lankos, 2001, p. 217

Ištyrinėję 1322–1324 metų įvykius platesniame ekonominiame ir diplomatiname kontekste <...> galime daryti išvadą, kad Gediminas, slegiamas sekinančio karo ir ekonominės depresijos, 1322 ir 1323 metais rašė popiežiui Jonui XXII ir Šiaurės rytų Europos katalikams kolonistams, siūlydamas užtikrintą taikų gyvenimą, dosnias imigravimo teises ir galimybę išpažinti katalikybę Lietuvoje.

Stephen Christopher Rowell, *Iš viduramžių ūkų kylanti Lietuva: pagonių imperija Rytų ir Vidurio Europoje, 1295–1345*, Vilnius: Baltos lankos, 2001, p. 240

Sunku pervertinti imigracijos planų ir taikos naudą Lietuvos ekonomikai. <...> Keturioliktame šimtetyje Vilniaus batsiuviai, kalviai ir dailidės savo darbo kokybe prilygo Lenkijos, Rusios ir Prūsijos amatininkams. Taip pat ir Lietuvos žemės ūkis buvo pa-

Petras Repšys. Medalis „Gediminaičių dinastija“. 1989
Lietuvos dailės muziejus

siekęs tokį pat išsivystymo lygį (arba taip pat atsilikęs) kaip ir valstiečiai kaimyninėse krikščioniškose šalyse. Galimas daiktas, kad raidos pokyčiai Lietuvoje vyko lygia greta su likusia Europa; antra vertus, juos galėtume laikyti svetimšalių įtakos pagoniškoje Didžiojoje Kunigaikštystėje įrodymu.

Stephen Christopher Rowell, *Iš viduramžių ūkų kylanti Lietuva: pagonių imperija Rytų ir Vidurio Europoje, 1295–1345*, Vilnius: Baltos lankos, 2001, p. 242

Gediminas niekada nelaikė krikšto svarbiausiu dalyku. Jis suprato priklausymo krikščioniškajam pasauliui pranašumus, bet vertino ir gyvenimo be jo apribojimų privalumus.

Stephen Christopher Rowell, *Iš viduramžių ūkų kylanti Lietuva: pagonių imperija Rytų ir Vidurio Europoje, 1295–1345*, Vilnius: Baltos lankos, 2001, p. 243

Atsisakęs vadovauti Lietuvos kariuomenei, Gediminas ėmėsi koordinuoti kovas su kryžiuočiais diplomatiniais keliais. Šioje srityje joks kitas Lietuvos valdovas nepralenkė Gedimino.

Alvydas Nikžentaitis, „Gediminas“, *Iš kur atėjome*, Kaunas: Šviesa, 1988, p. 33

Gediminas pirmasis iš Lietuvos didžiųjų kunigaikščių suvokė krikščionybės priėmimo būtinybę. Suvokė ir sumaniai naudojosi kovoje su kryžiuočiais. Vakarų Europą sukrėtė Gedimino 1323–1324 m. išsiųsti laišakai popiežiui ir Vokietijos miestams. Juose didysis Lietuvos kunigaikštis apkaltino Vokiečių ordiną dėl Lietuvos nekrikšto: „...dėl brolių iš teutonų namo magistro žiaurių skriaudų ir nesusikačiuojamų išdavysčių <...> mes, deja, lig šios dienos esame priversti pasilikti savo pirmtakų klaidoje“.

Dėl šių eilučių, ligi tol besąlygiškai palaikę „krikščioniškąjį pasaulį“, kuriam Pabaltijyje atstovavo

Nežinomas dailininkas. Lietuvos didysis kunigaikštis Gediminas. XIX a. vid.

Vokiečių ordinas, atskiri kronikininkai išdrįso pasmerkti tokį kryžiuočių elgesį. Štai ką apie išgirstus Vokiečių ordino darbus rašė kronikininkas Jonas Vintertūrietis: „Ir jeigu iš tikro taip yra, tikrajam tikėjimui jie daro žalą“. Smuko Vokiečių ordino autoritetas krikščioniškosios Europos akyse. Tai buvo žymiausias jaunos lietuvių diplomatinės, vadovaujamos Gedimino, laimėjimas.

Alvydas Nikžentaitis, „Gediminas“, *Iš kur atėjome*, Kaunas: Šviesa, 1988, p. 33

Gediminas buvo neeilinių gabumų valdovas. Tačiau tai nieko nepasako apie Gedimino ryšį su Vilniumi. Yra aišku tik tiek, kad Vilnius atsirado kur kas anksčiau, nei Lietuvą pradėjo valdyti Gediminas. Tačiau rašytiniuose šaltiniuose Vilnius pirmąkart paminėtas tik valdant Gediminui. Pirmasis vietovės paminėjimas rašytiniuose šaltiniuose ir laikomas miesto įkūrimo data. Tai pirmasis argumentas, dėl ko Gediminą laikome Vilniaus įkūrėju. Antrasis – legenda apie Vilniaus įkūrimą <...> leidžia manyti, kad joje atspindėjo istorinis Gedimino tapimas didžiuoju kunigaikščiu ir jo valdų centro perkėlimas iš Trakų į Vilnių.

Alvydas Nikžentaitis, „Gediminas“, *Iš kur atėjome*, Kaunas: Šviesa, 1988, p. 36

Didysis kunigaikštis Gediminas ir jo vadovaujami diplomatai, net ir nepasiekę tikslo – Lietuvos krikšto, galėjo didžiuotis savo laimėjimais. 1323–1324 m.

Gedimino veiksmai sukrėtė krikščioniškąją Vakarų pasaulį. Kaip griautinis iš giedro dangaus nuskambėjo kaltinimas kryžiuočiams: „Šventasis ir garbingasis tėve! Mes su kryžiuočiais kariaujame ne dėl to, kad sunaikintume katalikų tikėjimą, bet, kad pasipriešintumėme mums daromoms skriaudoms, kaip tai daro krikščionių karaliai ir kunigaikščiai.“

Alvydas Nikžentaitis, *Gediminas*, Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1989, p. 34

Skirtingai nuo daugelio savo pirmtakų ir vėlesnių Lietuvos valdovų, Gediminas nebuvo kunigaikštis karžygys. Jam kur kas artimesnė ir sėkmingesnė buvo diplomatinė veikla. Gediminą galima laikyti vienu iš žymiausių vidurinių amžių Lietuvos diplomatų. Jo nuopelnai itin gerai matyti, lyginant karinės ir diplomatinės veiklos rezultatus.

Svarbiausias LDK užsienio politikos uždavinys XIII–XV a. buvo sustabdyti vokiečių riterių agresiją į Lietuvą. Per Gedimino valdymo 25-metį mūsųose su kryžiuočiais buvo pasiekta tik viena didelė pergalė – 1320 m. Medininkų (Žemaitijoje) mūšyje. Tuo tarpu dėl diplomatinės veiksmų Vokiečių ordinas net 10 metų (1324–1328, 1331–1335, 1339–1341) negalėjo pulti Lietuvos. Tai nulėmė Gedimino valstybės galimybę ne tik apginti Vakarų sienas, bet ir išplėsti jas į Rytus – LDK didėjo ir stiprėjo.

Alvydas Nikžentaitis, *Gediminas*, Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1989, p. 106

Gediminas 2 kartus ketino krikštytis: 1323–1324 m. ir apie 1341 m. Jis buvo pirmasis LDK valdovas, kuris suvokė, kad Lietuvai būtina krikštytis. Katalikų tikėjimą, be Gedimino, bandė priimti ir kiti Lietuvos didieji kunigaikščiai: Mindaugas, Vytenis, Kęstutis. Tačiau tai juos daryti vertė išorinės aplinkybės arba kovos su vokiečių ordinu taktika. Gediminui Lietuvos krikštas buvo svarbiausias gyvenimo tikslas, galima sakyti – kertinis jo politinės programos akmuo. Jis gerai suprato, kad krikštas pašalins nuolatinį Vokiečių ordino puolimų pavojų ir tik po jo pagerės krašto ekonominė, politinė bei kultūrinė raida. Šiomis idėjomis Gediminas tam tikru požiūriu pranoko to meto Lietuvos visuomenę.

Alvydas Nikžentaitis, *Gediminas*, Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1989, p. 107

Gediminas neišgarsėjo kaip karvedys. Tai buvo didysis kunigaikštis politikas, su savo patarėjais – Didžiojo kunigaikščio taryba sudarinėjęs plačius ir realius Lietuvos valstybės stiprinimo planus. Kaip sumanus ir gabus politikas, jis pats atsisakė dalyvauti karinėje veikloje. Iš savo žmonių tarpo jis pasirinko karvedžius, kurie nepadarė valstybei gėdos mūsų lauke.

Alvydas Nikžentaitis, *Gediminas*, Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1989, p. 92

1324 m. Gediminas, spaudžiamas žemaičių ir rusų stačiatikių opozicijos, buvo priverstas atsisakyti savo gyvenimo tikslo – krikštytis. Jis suvokė, kad tikslo neįmanoma pasiekti be kompromisų. Tai buvo skaudžios, daug jam kančių sukėlusios nuolaidos. Tačiau nesėkmės jį grūdino. Tai būdinga valingoms tvirtoms asmenybėms.

Alvydas Nikžentaitis, *Gediminas*, Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1989, p. 96

Vienu žymiausių Lietuvos valdovų Gediminas buvo pavadintas ne šiandien ir ne vakar. <...> Jo vardu vadinaime Gediminaičių dinastiją, nors jos pradininkas buvo ne Gediminas, o Skalmantas. Žinoma, nemažą vaidmenį suvaidino ir tam tikra painiava pirmųjų Lietuvos istorikų darbuose: Gediminas nebuvo laikomas Vytenio broliu ar giminaičiu, nieko nebuvo žinoma apie Skalmantą. Tačiau pastarųjų dešimtmečių istorikų išvados ir atradimai nemenkina Gedimino nuopelnų Lietuvai, o juos dar labiau paryškina. Gana simboliška, kad garsiausia Lietuvos valdovų dinastija vadinama vieno žymiausių jos atstovų vardu.

Alvydas Nikžentaitis, *Gediminas*, Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1989, p. 97–98

Gediminas buvo sumanęs priimti Romos katalikų tikėjimą ir sukrėsti Lietuvą, atsisakyti dvasinės, politinės ir ūkinės izoliacijos, supažindinti Europą su kaltinimais Ordinui, paremti Rygos arkivyskupą ir jo sąjungininkus Rygos miestiečius kovojant su Ordinui, užtikrinti Lietuvos ir jos sienų saugumą.

Mečislovas Jučas, *Senoji Lietuva. Istorijos aktualijos*, Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2014, p. 12

Anksčiau buvo sakoma, kad neva lietuviai suprato, kad Roma padės išspręsti ordinų problemą, bet tai per daug racionalus įsivaizdavimas. Manau, kad tai labiau buvo improvizacinė, intuityvi politika – žiūrėti, kaip tuo metu naudingiau. Jei Gediminas būtų įsitikinęs, kad tuo metu naudingiau, tai jis būtų tą krikščionybę ir priėmęs. Nenoriu tikėti, kad jam sutrukdė žemaičiai ar stačiatikiai jo aplinkoje.

Pagoniškųjų valdovų sėkmė apskritai buvo ta, kad jie išmoko prisitaikyti prie to aplinkinio pasaulio ir išmoko bendrauti su kiekviena sistema. Su vakariečiais buvo ne tik karas, bet ir paliaubos, derybos.

Nepaisant to, kad mes neturime rašto [lietuviško rašto], bet kai reikia, tai lietuvių kunigaikštis suranda žmones, kurie gali komunikuoti keturiomis kalbomis. To meto Europoje tai buvo kosmosas, nebuvo tokių dalykų. Geriausiu atveju, būdavo lotynų ir vietinę kalbą mokantis žmogus. O čia – Gedimino laišškai lotynų kalba, sutartys su ordinu sudaromos

Vytautas Kašuba. Gedimino medaliono eskizas. 1970 Lietuvos dailės muziejus

vokiečių kalba, su Maskva, Tvere, Naugardu – rusėnų kalba, o į Bizantiją Algirdo raštininkas surašo laišką graikiškai. Vytauto Didžiojo kanceliarija tęsė daugiakalbiškumo tradiciją, susirašinėjama net su totoriais, tai ir penktą kalbą galime pridėti. Tekstų nedaug, bet tai rodo, kad buvo didelės galimybės. Žinoma, nėra lietuvių rašto, bet tai dėl vidinio gyvenimo trūkumo.

Rimvydas Petrauskas: „Iš istorijos galėtume pasimokyti protingo kitų kultūrų integravimo“, www.15min.lt/naujiena/aktualu/istorija/vu-istorijos-fakulteto-dekanas-profesorius-rimvydas-petrauskas-is-istorijos-lietuva-galetu-pasimokyti-protingo-kitu-kulturu-integravimo-582-857576 [žiūrėta 2018 01 15]

<...> Lietuvai civilizaciškai nepasisekė, kad taip ilgai buvome pagoniška tauta, bet tai, kad mūsų politinis elitas, valdovai taip mokėjo ir kovoti, ir išsaugoti savo identitetą, komunikuoti, prisitaikyti prie kitų kalbų, tradicijų... Tas savotiškas atvirumas, kad ir kalbant apie Gedimino kvietimą, kuris buvo siunčiamas nebijant, kad čia užplūs germanai ir visi kalbės vokiškai. Tikrai keista, kad tokia pagoniška valstybė, tarp tokių dviejų ekspansyvių krikščioniškų valstybių, laikėsi taip užtikrintai. Sugebėdavome įtraukti įvairias tradicijas, absorbuoti jas, net ir neturėdami rašto.

Rimvydas Petrauskas: „Iš istorijos galėtume pasimokyti protingo kitų kultūrų integravimo“, www.15min.lt/naujiena/aktualu/istorija/vu-istorijos-fakulteto-dekanas-profesorius-rimvydas-petrauskas-is-istorijos-lietuva-galetu-pasimokyti-protingo-kitu-kulturu-integravimo-582-857576, [žiūrėta 2018 01 15]

Kai Gediminas 1316 m. tapo didžiuoju kunigaikščiu, Lietuva buvo nedidelė valstybė, be etninių lietuvių žemių dar apimanti rusų Polocko, Naugarduko, Minsko sritis. Mirdamas 1341 m., Gediminas paliko didžiąją Lietuvos kunigaikštiją beveik du

kartus didesnę: jai priklausė Vitebskas, Turovas, Pinskas, Voluinė, didelė Palenkės dalis. Į Lietuvos protektoratą pateko Smolenskas, Pskovas ir Kijevas, didelė, nors ir laikina įtaka turėta Naugarde. Didžioji Lietuvos kunigaikštija tapo svarbi politinė jėga tarp Vidurio ir Rytų Europos, todėl su Gedimino vardu siejasi labai svarbūs Lietuvos istorijai pokyčiai.

Sostą Gediminas paveldėjo iš savo brolio Vytenio. Kokiomis aplinkybėmis, nežinome. Veikiausiai dar nebuvo atsikratyta gimininės struktūros liekanų, kai valdovu tapdavo stipriausias jos atstovas, o ne tiesioginis valdovo palikuonis. Tačiau Gedimino įpėdiniais tapo jau jo sūnūs, o ne broliai, kurių būta ne vieno. Vilnius kaip Lietuvos sostinė taip pat žinomas nuo Gedimino laikų. Jo laikų šaltiniai pirmą kartą pamini dešimtinę (pastovią rentą, pakeitusią atsitiktinius pasėdžius) ir bajorus (kilmingąją socialinę viršūnę, iškilusią virš eilinių karo prievolinkų). Visi šie poslinkiai liudija, kad ankstyvoji Lietuvos monarchija konsolidavosi, ėmė įgauti feodalinės valstybės bruožų.

Edvardas Gudavičius, „Gediminas – didysis Lietuvos kunigaikštis“, Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino paminklas Vilniuje, p. 4

Gediminas turėjo platų politinį akiratį. Laiškuose jis išdėstė apie savo valdžios, taigi ir pačios Lietuvos valstybės, teisėtumą. Jis titulavosi ir žemgalių kunigaikščiu, tuo pabrėždamas, kad Lietuvai turi priklausyti ir kitos baltų gentys. Kai ką gali sugluminti Gedimino demografinė politika: jis kvietė į Lietuvą vokiečių kolonistus. Tačiau taip tuomet elgėsi visi Vidurio Europos valdovai, kuriems rūpėjo ne tai, kokia kalba jų valdiniai šneka, o tai, kiek pajamų jie duoda.

Edvardas Gudavičius, „Gediminas – didysis Lietuvos kunigaikštis“, Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino paminklas Vilniuje, p. 5

Vytautas Kašuba. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino paminklas Vilniuje. 1996

Bene geriausiai Gedimino politikos menas atskleidžia iš jo laiškų, 1322–1323 m., rašytų popiežiui, Vokietijos (Hanzos) miestams, Saksonijos provincijos pranciškonams ir dominikonams. Per šį dvejų metų laikotarpį Gediminas pasirūpino, kad jo vardu būtų parašyti ir išsiųsti septyni laiskai. Išlikę šešių laiškų nuorašai kartu su popiežiaus legatų pasiuntinių ataskaita iš misijos Vilniuje 1324 m. lapkritį – unikalus pagoniškosios Lietuvos istorijos šaltinių kompleksas.

Lietuvos istorija, sud. D. Baronas, A. Dubonis, R. Petrauskas, Vilnius: Baltos lankos, 2011, t. III, p. 437

Nors Vilnius kaip miestas pradėjo formuotis tik Vytenio laikais, valdant Gediminui jis tapo sostine. Pastatyta pilis, o šalia jos besikurianti lietuvių, vokiečių ir rusėnų bendruomenė pasirodė esanti gyvybingas darinys. Jau Gedimino laikais Vilnius, įsikūręs saugiu atstumu nuo Prūsijos ir Livonijos kryžiuočių valdų ir kartu arčiausiai Rusios žemių, buvo bene didžiausias Lietuvos miestas. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sostine Vilnius tapo maždaug tuo metu, kai Naugardukas tapo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės metropolito sostine. <...> Dėl šaltinių trūkumo neįmanoma pasakyti, kaip dažnai ir kaip ilgai Gediminas reziduodavo Vilniuje. Vis dėlto tai, kad Gedimino laikais Vilnius tapo visuotinai pripažintu Lietuvos didžiojo kunigaikščio sostapiliu, reikia sieti su jo vykdyta vidaus politika, o Vilniaus kaip Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sampratą laikyti tvaria to meto politinės kultūros palikimo vėlesniems amžiams dalimi. Kas valdo Vilnių, tas valdo Lietuvą, – ši taisyklė pirmą kartą buvo įrodyta tuoj po Gedimino mirties.

Lietuvos istorija, sud. D. Baronas, A. Dubonis, R. Petrauskas, Vilnius: Baltos lankos, 2011, t. III, p. 443

III

PIRMIEJI GEDIMINO LAIŠKŲ SKAITYMAI IŠ 2018–2022 METŲ SKAITYMŲ CIKLO

[1322 m. vasara] Pirmasis Gedimino laiškas popiežiui Jonui XXII *pro pace facienda et terminis disponendis*. Gediminas tyčia kelia mintį norįs priimti katalikų tikėjimą.

Kilniausiam Tėvui ponui Jonui, Romos Sosto aukščiausiam vyskupui, Gediminas, lietuvių ir daugelio rusų karalius, ir t. t.

Jau seniai girdėjome, kad visi krikščionių tikėjimo išpažinėjai privalo paklusti jūsų autoritetui ir tėviškumui ir kad pats katalikų tikėjimas yra Romos bažnyčios prižiūrimas. Dabar jūsų prakilnybei šiuo laišku pranešame, jog mūsų pirmtakas karalius Mindaugas su visa savo karalyste buvo atsivertęs į Kristaus tikėjimą, bet dėl žiaurių skriaudų ir nesuskaičiuojamų Vokiečių namo brolių magistro išdavysčių visi nuo tikėjimo atsitraukė, todėl, o varge, ir mes iki pat šios dienos liekame mūsų protėvių klaidoje. Nes daugelį kartų mūsų pirmtakai Rygos arkivyskupams siuntė taikai sudaryti savo pasiuntinius, bet [tie] juos žiauriai nužudė, kaip yra aišku iš pono Ysarno [pavyzdžio]. Pono Bonifacio vardu jis sudarinėjo taiką ir paliaubas su mumis ir broliais iš Vokiečių namo ir laišką mums siuntė, bet iš pono Ysarno grįžtančius pasiuntinius kelyje tie broliai vienus nužudė, antrus pakorė, trečius privertė pačius nusiskandinti. Taip pat mūsų pirmtakas karalius Vytenis siuntė laišką ponui legatui Pranciškui ir ponui arkivyskupui Frydrichui prašydamas, kad jam atsiųstų du brolius iš mažųjų brolių ordino, skirdamas jiems vietą ir jau pastatytą bažnyčią. Tai žinodami, broliai iš Vokiečių namo [ordino] Prūsijoje pasiuntė kariuomenę aplinkiniais keliais ir sudegino minėtą bažnyčią. Taip pat ponus arkivyskupas, vyskupas ir kunigus grobia, kaip aišku pono Jono, kuris pono Bonifacio laikais mirė kurijoje, atveju ir iš pono arkivyskupo Frydricho, kurį klasta iš bažnyčios išvarė. Taip pat vieno kunigo pono Bertoldo, kurį Rygos mieste nuosavame name žiauriai nužudė, atveju. Ir žemes palieka nuniokotas, kokios plyti Žiemgaloje ir daug kur kitur. Bet sako, kad tai daro gindamas krikščionis. Gerbiamas Šventasis Tėve, mes krikščionių nepuldinėjame, idant katalikų tikėjimą sunaikintume, bet puolame, kad nepasiduotume skriaudžiams, kaip tai daro krikščionių karaliai ir ku-

Popiežius Jonas XXII. Atvaizdas iš *Palais du Roure* Avinjone

nigaikščiai. Tai yra aišku, nes turime pas save brolių iš mažųjų brolių ordino ir iš pamokslininkų ordino. Jiems davėme visišką laisvę krikštyti, pamokslauti ir atlikti kitas šventas pareigas.

Taigi tai, garbingasis Tėve, jums parašėme, kad žinotute, kodėl mūsų protėviai mirė nepasitikėjimo ir netikėjimo klaidoje. O dabar, gerbiamas Šventasis Tėve, karštai maldaujame, jog į mūsų apverktiną padėtį pažvelgtute, kadangi esame pasiruošę jums, kaip ir kiti krikščionių karaliai, visur kur paklusti ir katalikų tikėjimą priimti, jei tik būtume visai nepriklausomi nuo minėtų kankintojų, būtent minėto magistro bei brolių.

1323.V.26, Vilnius

Lietuvos didysis kunigaikštis Gediminas kviečia Saksonijos dominikonus įsikurti Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir paskelbti savo tėvynainiams, ypač pirkliams, ūkininkams, amatininkams, kariams bei dvasininkams, žinią apie galimybę laisvai verstis savo verslu jo žemėje.

Gediminas, Dievo malone lietuvių ir rusų karalius, Žiemgalos valdovas ir kunigaikštis, mokytiems ir pamaldiems vyrams pamokslininkų ordino, nors ir kurios būtų provincijos magistrams arba priorams,

visiems broliams, o ypač Saksonijos magistrui ir jam pavaldiems priorams [siunčia] sveikinimą ir viso geriausio, ko galima linkėti.

Tepasiekia jūsų garbingą ir patikimą mokytumą, kad mes nusiuntėme savo pasiuntinius su laišku pas mūsų Šlovingiausią Tėvą poną popiežių Joną, idant mus apvilktų geriausiu drabužiu, ir laukiame jo pasiuntinių su didele baime ir nekantrumu kasdien, kadangi, Viešpačiui Jėzui Kristui pritariant, jau būsime pasiruošę įvykdyti bet kokią jo valią. Todėl trokštame susikviesti vyskopus, kunigus, vienuolius, išskyrus tuos, kurie savo vienuolynus parduoda ir rengia kunigams mirtį; norime bažnytinę teisę ginti, gerbti dvasininkus ir Dievo garbinimą pagausinti. Todėl prašome, kad jūs miestuose, dvaruose ir kaimuose, kur kam nors iš jūsų pasitaikytų pamokslauti, tai žmonėms praneštute. Taip pat jei atsirastų riterių ir ginklanešių, duotume jiems pajamų ir dirbamos žemės, kiek panorėtų. Pirkliams, kalviams, račiams, arbaletininkams, kurpiams, įvairių amatų meistrams su žmonomis ir vaikais bei gyvuliais leidžiame laisvai į mūsų žemę atvykti ir išvykti iš jos be jokio mokesčio ar maitinimo ir pašalinus bet kokius trukdymus.

Nors dėl minėto reikalo kryžiuočiai mus paniekindami sudegino mūsų antspaudą, atrodytų tam, jog Dievo pradėtą darbą užgniaužtų ir žmones apkintų, tačiau šį raštą tuo pačiu antspauduojame, kaip liepėme antspauduoti laišką, skirtą ponui mieliausiam Apaštališkajam Tėvui, kad teiktume pasitikėjimą ir apsaugą. Pirmiau geležis pavirs vašku, o vanduo į pieną pasikeis, negu savo duotą žodį atšauksime. Kenkiantys šiam raštui ir antspaudui yra tiesos šmeižikai, velnio garbintojai, tikėjimo ardytojai, apgavikai eretikai ir bet kokios garbės netekę pagal šį raštą.

Sis laiškas, Saksonijos magistro ir priorų perskaitytas ir nurašytas, toliau tegu būna siunčiamas kaip iki šiol, idant Dievo šlovė tobulintų, ką pradėjusi. Duota 1323 Viešpaties metais, tą pačią Kristaus Kūno dieną; likite sveiki.

1323.V.26, Vilnius

Lietuvos valdovas Gediminas kviečia pirklius, ūkininkus, amatininkus, karius bei dvasininkus iš Saksonijos miestų (Liubeko, Rostoko, Štralzundo, Greifsveldo, Ščecino bei Gotlando salos) atvykti į jo valdas, dirbti savo pačių bei Lietuvos naudai.

Gediminas, Dievo malone lietuvių ir rusų karalius, Žiemgalos valdovas ir kunigaikštis, gerbiamiems, įžvalgiems ir garbingiems vyrams Liubeko, Rostoko, Štralzundo, Greifsveldo, Ščecino, Gotlando vaitams, tarėjams ir miestiečiams, pirkliams ir bet kokios padėties meistrams sveikinimą [siunčia] ir karališką malonę bei globą.

Kadangi visos karalystės, iš kurių vieną turime, paklūsta dangiškajam karaliui Jėzui Kristui, tarsi forma materijoje arba tarnas namuose, nors iš visų karalių mažiausias pasirodome, tačiau Dievo apvaizda didžiausias [esame] savo kraštuose, kur galime įsakinėti ir reikalauti, pražudyti ir išgelbėti, uždaryti ir atidaryti. Jau seniai mūsų ribas peržengiate be jokio maitinimo, lankydami Naugarduką ir Polocką. Viską leidome dėl būsimo gėrio; dabar pamatėte ir kasdien girdite apie visų jūsų nuostolį. Mūsų protėviai nusiuntė jums savo pasiuntinius ir laiškus, atvėrė jums žemę; nė vienas iš jūsų neatvyko, nė šuo iš tos pusės nedėkojo už pasiūlymus. Tegu jūsų nebaugina surašyti dalykai. Jei anie vieną pažadėjo, mes, Viešpačiui pritariant, dvigubai padarysime. Tuo labiau kadangi mūsų Švenčiausiajam Tėvui ponui popiežiui laišką nusiuntėme dėl prisijungimo prie Dievo bažnyčios ir laukiame jo pasiuntinių atvykimo su neapsakomu nekantrumu, gavę raštą, jog jie pas mus atvyksta. Todėl, pritardami sau ir siųsdami mums jūsų visų kilnius pasiuntinius, teisingus ir vertus pasitikėti vyrus, savo ranka ir šiuo mūsų karališku antspaudu patvirtintu raštu prisiekiamo jums visiems, užtikrindami, jog sudarysime tokią abipusę taiką, kokios krikščionys dar niekada nėra regėję. Pripažinsime vyskopus, kunigus, pamokslininkų ir mažųjų brolių ordinų vienuolius, kurių gyvenimas pagirtinas ir be priekaištų, nenorime, kad atvyktų tokie, kurie iš vienuolyno daro plėšikų lindynę ir išmalda parduoda, kenkdami sieloms, iš kur plėšikėliai išeina kunigų trukdyti ir žudyti; patariame kiekvienam ponui vengti tokių vienuolių.

Be to, pralenkę visus mūsų pirmtakus, kaip karališką dovaną suteikiame jau dabartiniu raštu, jog mūsų žemė yra laisva nuo maitinimo, nuo pastorių ir pagalbinių tarnybų apmokestinimo visiems pirkliams, riteriams, vasalams, kuriuos aprūpinsiu pajamomis kiekvieną pagal jo luomo padėtį, įvairių amatų meistrams, būtent kalviams, kurpiams, račiams, akmenskaldžiams, druskininkams, malūnininkams, sidabrakaliams, arbaletininkams, žvejams, bet kokio rango žmonėms. Tegu atkeliauja su vaikais, žmonomis ir gyvuliais, atvyksta ir išvyksta, kaip nori, be jokio trukdymo; tai įsipareigojame šiuose dalykuose, duodami pažadą, kad liks saugūs ir nepaliesti jokio mano pavaldinių neteisingo užsipuolimo.

Žemdirbiams, norintiems atvykti į mūsų karalystę ir pasilikti, duodame ir leidžiame dešimt metų dirbti žemę laisvai ir be mokesčio, ir tuo tarpu jie gali būti atleisti nuo bet kokios prievolės karaliui. Pasibaigus minėtam terminui, pagal žemės derlingumą duos dešimtinę kaip kitose karalystėse ar savo kraštuose duodavo, tačiau taip, kad pas mus daugiau gautų grūdų, negu kitose karalystėse paprastai būna.

Visi paprasti žmonės [miestiečiai] tesinaudoja Rygos pilietine teise, nebent jei kada būtų išrasta geriau protingu išrinktųjų sprendimu. Taigi idant saugesni ir tikresni būtute, turime pastatytas dvi mažųjų brolių bažnyčias, vieną mūsų minėtame karališkame mieste Vilniuje, antrą Naugarduke, o trečią – pamokslininkų brolių, kad kiekvienas Dievą garbintų pagal savo paprotį.

Taigi kad mūsų dovanojimas liktų nepakeičiamas ir tvirtas, liepėme, jog šis raštas būtų surašytas ir mūsų antspaudą prikabinus patvirtintas; kadangi žinodami, jog tą patį antspaudą mūsų Viešpačiui ir Švenčiausiajam Tėvui nusiuntėme ir ką tik jam raštiškai surašėme, saugosime nepaliestą. Šio antspaudu priešininkus atstumiamo šiuo raštu tarsi piktavalius tikėjimo ardytojus, apgaulingus eretikus ir bet kokios garbės netekusius. Kiekvienas galės saugiai atvykti pas mus, į mūsų valdas, per Mazovijos kunigaikščio pono Suboneslovo kunigaikštystę. Duota Vilniuje 1323 Viešpaties metais, pačią Kristaus Kūno dieną. Norime, kad perskaitytas laiškas viename mieste su vienuolių ar kitų patikimų vyrų liudijimu būtų nurašytas ir negaišinant išsiųstas į kitą, idant mūsų troškimas būtų paskelbtas visiems. Likite sveiki.

1323.V.26, Vilnius

Lietuvos didysis kunigaikštis Gediminas kviečia Saksonijos provincijos pranciškonus toliau plėsti savo veiklą jo žemėse, prašydamas, kad jie paskelbtų valdovo siūlomas privilegijas visiems pirkliams, ūkininkams, amatininkams, kariams bei dvasininkams (išskyrus cistersus).

Gediminas, Dievo malone lietuvių ir rusų karalius, Žiemgalos valdovas ir kunigaikštis, vienuoliams ir gerbiamiems tėvams Kristuje, ir pamaldiems tarnams, kustodams ir gvardijonams, ir visiems kitiems mažųjų [ordino] broliams, visame pasaulyje išplitusiems, o ypač Saksonijos ministrui ir visiems kitiems broliams, [siunčia] sveikinimą ir [linki] nuolatinio sėkmės didėjimo.

Norime, kad jūs žinotute, jog mes nusiuntėme savo laišką mūsų Tėvui, kilniausiam Viešpačiui Jonui, Apaštalo Sosto aukščiausiam vyskupui, idant nukreiptų mus kartu su kitomis savo avimis į derlingą ganyklą. Sužinojome iš atsakymo, kad greitai atvyks jo pasiuntiniai, kurių dėsimas mums neša begalinį nekantrumą, jog kuo greičiau būtų atliktas Dievo darbas ir būtų panaikinta paklydimo žala. Trokštame, idant jūs ir jūsų broliai visuose miestuose, vienuolynuose ar kaimuose paskleistute visiems mūsų norą ir paragintute žmones naudingais patarimais, jog ką Dievas palaistė, tegu augina ir nuima derlių, ir į dangų pasiima su laimingaisiais.

Petras Rimša. Gediminas – Didysis Lietuvos kunigaikštis. 1923 Lietuvos dailės muziejus

Norime pasikviesti vyskupų, kunigų, bet kurio ordino vienuolių, ypač iš jūsų, nes jums jau pastatėme dvi bažnyčias: vieną vadinamame mūsų karališkajame mieste Vilniuje, kitą – Naugarduke. Į jas mums šiais metais prašom paskirti keturis brolius, mokačius lenkiškai, žiemgališkai ir prūsiškai, tokius, kaip dabar yra ir kadaise buvo; ir taip pat iš pamokslininkų, kuriems ateityje duosime bažnyčią. Tačiau mums nereikia tokių vienuolių, kurie parduoda savo vienuolynus viešpačių žalai ir kunigų žudymui, apgailėtinais tyčiodamiesi iš sielų. Skelbdami žinias žmonėms ir broliams, iš meilės mums pradėkite skelbti miestuose, dvaruose ir kaimuose, kad riteriams ir ginklanešiams duosime pajamų, o pirkliams, kalviams, račiams, sidabrakaliams, druskininkams ir, žinoma, įvairios padėties meistrams laisvą galimybę atvykti į mūsų žemę ir išvykti iš jos per Mazovijos kunigaikščio pono Boleslovo kunigaikštystę be jokio mokesčio, maitinimo, pastorių ir pagalbinių tarnybų neteisėto priekabiavimo.

Šį raštą saugosime nepakeistą, nes mūsų žodis tvirtas kaip plienas. Šio dalyko paliudijimui liepėme ant šio rašto uždėti mūsų antspaudą, kurį Apaštališkajam Viešpačiui ir mūsų Švenčiausiajam Tėvui nusiuntėme ir kurį dabar kryžiuočiai į ugnį įmetė, paniekindami šį susitarimą. Šio antspaudu ir teksto priešininkus laikome klastotojais, tikėjimo persekiotojais, piktavaliais eretikais ir pasileidėliais.

Duota Vilniuje 1323 Viešpaties metais, per pačią Kristaus Kūno dieną. Perskaitytą laišką tegu ministras arba kustodai siunčia į kitą provinciją, ir visi broliai tegu ištikimai meldžiasi už karalių, jo sūnus ir karalienes, ir visą žemę, kad Viešpats pabaigtų, ką pradėjęs.

Lietuvos didžiojo kunigaikščio lietuviški laiškų tekstai paimti iš *Chartularium Lithuaniae res gestas magni ducis Gediminae illustrans*, tekstus, vertimus bei komentarus parengė Stephen Christopher Rowell, Vilnius: Vaga, 2003

Apie Gedimino sapną,
Vilniaus ir Trakų įkūrimą

Vieną kartą didysis kunigaikštis Gediminas išvyko iš savo sostinės Kernavės medžioti už penkių mylių, už Neries, ir rado girioje gražų kalną, apsuptą ąžuolynų ir lygumų; jam didžiai patiko, jis apsigyveno tenai, įkūrė miestą ir davė jam Trakų vardą – tenai, kur buvo Senieji Trakai; ir iš Kernavės perkėlė savo sostinę į Trakus.

Neilgai trukus, išvyko didysis kunigaikštis Gediminas medžioti už keturių mylių nuo Trakų; ir randa ties Vilnios upe gražų kalną, ant kurio užtinka didžiulį žvėrį, taurą, užmuša jį ant to kalno, kuris ir dabar tebevadinamas Taurakalniu. O kad buvo labai vėlu grįžti į Trakus, jis sustojo Šventaragio slėnyje, kur degindavo pirmuosius didžiuosius kunigaikščius, ir čia apsinakvojo. Tenai miegodamas, jis susapnavo, kad ant kalno, kuris buvo vadinamas Kreivuoju, o dabar Plikuoju, stovi didžiulis geležinis vilkas, o jame staugia tarytum šimtas vilkų. Pabudo iš miego ir tarė savo žyniui, vardu Lizdeikai, kuris buvo rastas erelio lizde, – tasai Lizdeika buvo Gedimino žynys ir vyriausiasis pagonių kunigas: „Sapnavau keistą sapną.“ Ir nupasakojo viską, kas jam sapne buvo pasirodę. Tasai žynys

Mykolas Elvyras Andriolis. Gediminas įkuria Vilnių. 1882
Lietuvos dailės muziejus

Lizdeika tarė: „Didysis kunigaikšti, geležinis vilkas reiškia: sostinė čia stovės, o staugimas jo viduje – tai jo garsas sklis po visą pasaulį.“ Ir didysis kunigaikštis Gediminas tuoj rytojaus dieną, nebeišvykdamas, pasiuntė žmonių ir įkūrė vieną pilį Šventaragyje – Žemąją, o antrą – Kreivajame kalne, kuris dabar vadinamas Plikuoju, ir toms pilims davė Vilniaus vardą.

Ir, įkurdinęs miestą, perkėlė savo sostinę iš Trakų į Vilnių ir pirmuoju Vilniaus vaivada paskyrė savo etmoną Goštautą, Stulpų herbo, gimusį iš Grumbio, kurį vokiečiai Kaune buvo paėmę nelaisvėn.

Lietuvos metraštis. Bychovco kronika, vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė Rimantas Jasas, Vilnius: Vaga, 1971

Justinas Marcinkevičius
Gediminas: NOSTRA VILNA

Akmenį paguldyt prie akmens
sienoją užkelt ant sienoj
plytą surišti su plyta
ar tai jau ir bus Vilnius?

Užrakinti vartus pastatyti sargybą
ant smaigo iškelti
nukirstą plėšiko galvą
ar ir tai dar ne Vilnius?

Bet svarbiausia įkurti ugnį
Ir sergėt kad jos neužpūstų
Visi rytų vakarų vėjai

O kada jūs jūs jūs
sunėrę rankas suglaudę pečius
užstosite sąvają ugnį
nuo svetimų ir savų plėšikų

Tada tai ir aš galėsiu
į visas pasaulio šalis
sušukti lotyniškai:
NOSTRA VILNA!

Žinoma kad miestas būtų Vilnius
reikia dar susapnuoti
geležinį staugiantį vilką
ir nubudus jo nenudobti

Judita Vaičiūnaitė

Iš eilėraščių ciklo „Pilis“

Pirmieji tikri Vilniaus dokumentai yra keturi Gedimino laišakai, rašyti į užsienį.
Pagal miestų datavimo tvarką Gediminui priklauso Vilniaus įkūrėjo garbė...
(Iš Vilniaus miesto istorijos)

◆
Pražilęs pagonių karalius, diktuojantis laiškus...
Keista. Praskleiskim rūkus –
krebžda plunksna kertėj įtaikus pranciškonas.
Iškeltą kruviną kardą
Rytų išmintim pakeisdamas,
gentainių žirgams ir laivams, ir minčiai
kelių ieškodamas, diktuoja dulkėm pavirtusius laiškus...
Gilų ir skaištų pramatantį žvilgsnį prikausto rašmuo –
lyg sakalas šaulį.
Iplūsta šviesa pro atvirus langus.
Ir viesulas sklaisto ant skydo padėtos knygos lapus...
Atsišauk, pasauli!

◆
Keliaukit, pirkliai ir vienuoliai,
ginklanešiai ir riteriai,
Keliaukit, meistrų margarūbė minia,
prie Neries ir Vilnios.
Atkimškit putojančią saulę,
per pustutį miestą ritamą,
ir gerkit iš saujos –
juk čia įsiamžins mūrinis Vilnius.
Visokiom kalbom jį pasveikinę,
dėkit po apskritą akmenį.
Čia skersgatvius kiaurai pučia vėjas nuo upių.
Nutvilkius
aitriu margaspalviu triukšmu, auš diena.
Nebijokit apakti –
juk ne Babilonas pasauly iškils,
o mūrinis Vilnius.
Nuo ryto lengvų balzganų debesų, atsispindinčių santakoj,
pavirtusių varpinėm,
nebeatplėškit nustebusių žvilgsnių.
Sidabro kalėjai, druskiai ir kurpiai,
gyvenkit čia santaikoj.
Visi geranoriai benamiai bastūnai,
statykite Vilnių.

◆
...Nes ugniai mes nestatėme šventyklų,
praskleidę rūką, slegiantį ir tykų,

nes būsi užskandintas slėnio saule,
nes augsi, Vilniau – akmeninis augale,

krauju ir pelkių vandeniui maitintas,
nes gatvių rezginys paskės lyg tinklas

į priešistorinę kalvų upelę,
suteikusią tau vardą, tavo pelenus
nuplovusią, kad vėl, užgesus gaisrui,
tu rankų šilumos ant herbo geistum...

Kazys Bradūnas

Pokalbiai su Karalium

Anno Domini 1323–1973

Laiškai
Pirmasis pokalbis

Gediminas, Dievo malone lietuvių ir rutėnų karalius, Žemgalijos valdovas ir kunigaikštis, visiems krikščionims, pasklidusiems visame pasaulyje, vyrams ir moterims, o drauge ypač žymiems miestams Lubeckui, Sundui, Bremenui, Magdeburgui, Kolnui ir kitiems iki pat Romos siunčia savo nekintamos pagarbos ir palankumo pareiškimą ir sveikinimą. Riteriams, ginklanešiams, pirkliams, gydytojams, kalviams, račiams, kurpiams, kailiadirbiams, malūnininkams, krautuvininkams ir kitiems bet kokiems amatininkams šiuo savo laišku duodame žinių tiek čia esantiems bei nesantiems, tiek būsimoms kartoms, jog mes kiekvienam geros valios žmogui atidarome savo kraštą, valdas ir visą karalystę... Kad šie nuostatai nebūtų pakeisti, mes šį laišką paliudijome ir sutvirtinome mūsų antspaudu...

Duota mūsų mieste Vilniuje po gilių svarstymų 1323 Viešpaties metais, švento Povilo apaštalo atsivertimo dienoje.

Iš Gedimino laiško Liubeko, Zundo, Brėmeno, Magdeburgo, Kelno ir kitų miestų piliečiams 1323 m. sausio 25 d*.

Aš atėjau, karaliau, neprašytas,
Net neminėtas tavo laiškuose.
Aš ne vaizbūnas, ne rikis,
Aš – poetas,
Tik metraštyje nutylėtas,
O pasilikęs dainose.
Karaliau, man gana –
Aš vėl turiu numirti,
Užklotas laime ir kančia.
Padėki man tik atsiskirti
Su jų maitintoja virkščia –
Nukirski ją, pašaukdamas vardu,
Apeiginiu kardu.
Bet man ir tau jau nieks neatsiliepia,
Nei žemė, nei dangus, nei giminė –
Tau per ankšta karališka palėpė,
Man per plati klajūniška erdvė,
Nesuvaržyta jokių sutarčių,
Nuo jūros ligi jūros pakraščių.

*Kiekvieno pokalbio pradžioje duodamos dokumentinės iškarpos yra paimtos iš leidinio *Gedimino laiškai*, Vilnius, 1966 m. Tekstus į lietuvių kalbą vertė Marcelinas Ročka.

Kodėl ranka, valdove, nepakyla,
O išeini lyg žėrinti dvasia,
Palikdamas neperšaukiamą tylą
Istorijos ir laiko rūkuose...
Aš negaliu, aš negaliu daugiau –
Aš pirma numiriau, paskui gimiau

Ir atėjau per nuteriotą Sūdovą,
Žėruojančią Pilėnų pelenais,
Atnešdamas tau negirdėtą gūdą
Dar svylančiais delnais.
Čia stoviu, nežinodamas dienos
Ir negirdėdamas nei raudos, nei dainos.
Tik taksi laikrodis toli ateityje.
Kai nei manęs ir nei tavęs nebus,
Ir gruzda po slenkščiu papilta žarija –
Karaliau, grįžk! Neperženki ribos!

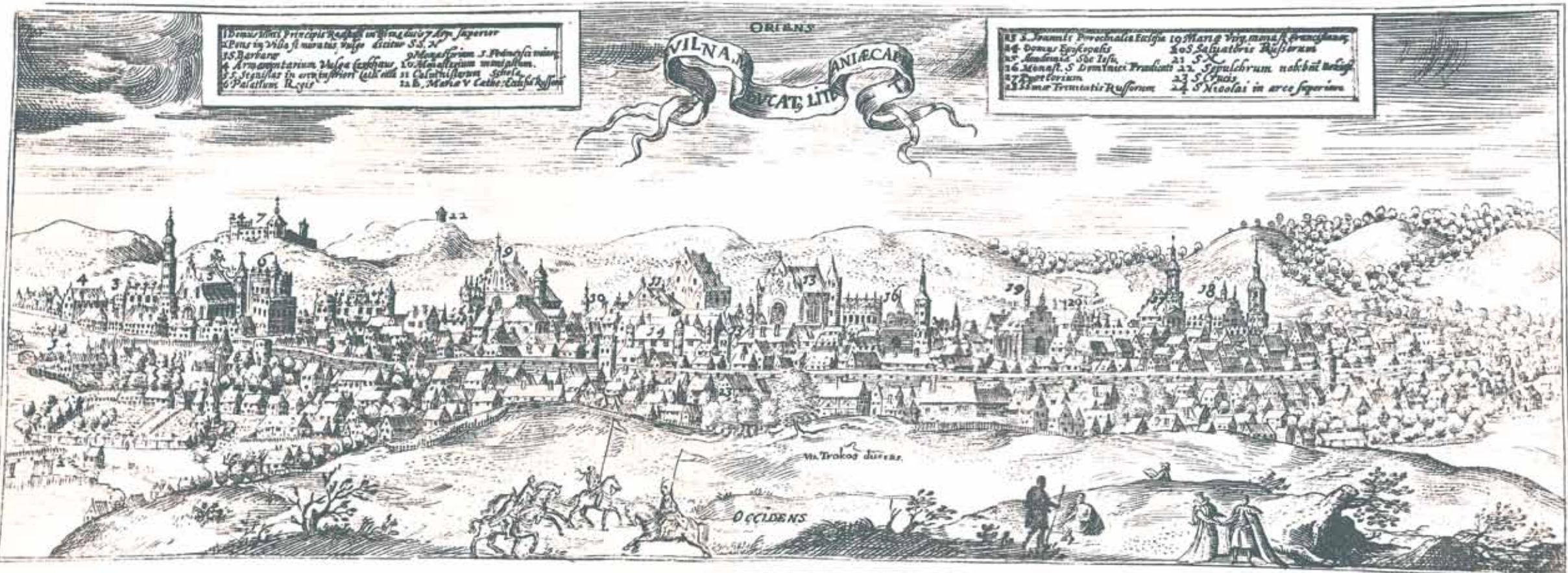
Antrasis pokalbis

Žemdirbiams, norintiems atvykti į mūsų karalystę ir čia pasilikti, duodame žemę bei suteikiame privilegiją dešimt metų ją dirbti laisvai ir be mokesčių, o pusę to laiko tebūna jie atleisti nuo bet kokios karališkos prievolės; minėtam terminui praėjus, priklausomai nuo žemės derlingumo, jie duos dešimtinę,

kaip ir kitose karalystėse bei tautose paprastai jie duodavo, tačiau su tokiu skirtumu, kad mūsųose grūdas bus gausnis, negu paprastai yra kitose karalystėse.

Iš Gedimino laiško Liubeko, Rostoko, Zundo, Greifšvaldo, Ščecino ir Gotlando piliečiams 1323 m. gegužės 26 d.

Kai bunda už pilies
Laukai, rasom nusėti,
Prieš antspaudą primušdamas, tyli...
Kaip tu gali
Žemės vardu kalbėti? –
Tegu ji lieka nebyli.
Žemynos tu
Nei pirkysi, nei parduosi.
Nepasakysi, kur kieno namai.
Tiktai save
Vėl smilčiai atiduosi
Be jokių sąlygų, nebeišperkamai.
Šviesiajame gyvenimo stebukle
Ne kalne persimainysi, o po žeme...
Ar tu gali atleist ir vėl uždėti duoklę?..
Girdi?
Gal ten jau žemdirbių minia? –
Mano gentis ne pakviesta, o išvaryta...
Tu jos ir pėdsako nežžiūri –
O man sunku net ašarą nuryti,
Ji ašaka įstringa gomury,

Tomas Makovskis. Vilniaus miesto panorama, 1600, ofortas Lietuvos dailės muziejus

Kada tėvai toli atgulę klinty –
Jų rankų jau nešildo Gabija,
Ir, klausiamam vaikų, sunku net atsiminti,
Kur mūsų giminės tėvonija.

Vaikaičiai žaidžia šimtmečių šukelėm...
Ar dų jų skambėjimą girdi?
Gal tik laike paklydome, karaliau?
Galbūt laike... Bet ne širdy,
Kurios ir pats nesuvaldai,
Kai tirpsta vaško antspaudai.

Trečiasis pokalbis

Mūsų senoliai siuntė jums savo pasiuntin-
ius ir laiškus, atvėrė jums savo kraštą, tačiau niekas
iš jūsų neatvyko, net nė šuo iš jūsų pusės su padėka
neatsiliepė dėl tų pasiūlymų.

Iš Gedimino laiško Liubeko, Rostoko, Zundo, Greifswaldo,
Ščecino ir Gotlando piliečiams 1323 m. gegužės 26 d.

Bet mano tėviškė
Užgožta nekviestų,
Todėl nesidrovėdamas kaistu
Ir klausiu:
Kokia teise tie iš Rytų
Susėdo prie senolių skobnių,
Ko skerdžia briedžius ir paukščius,
Ko purvina ir kruvina slenksčius?..

Sakai, šunelis nė iš tolo
Dėkingai nesulojo.
Dabar jau šuo seklyčioj po stalu
Dar urzgia, traiškydamas koją
Medžioklių sakalų.

O, viešpatie,
Tu tik rašai,
Kai duona virsta kartumu
Ir druskos prakirsti maišai
Boluoja kaulų baltumu.

Paimk jos žiupsnį ant liežuvio.
Kaip jis ilgai tylės?
Aš laukiu pirmutinio šūvio
Prazvimbiančios strėlės...

O tu tik pakyli nuo sosto,
Pergamentą padavęs juokdariam.
Ir nežinau, kieno malonė glosto,
Ką švento ir ką blogo padariau?
Po vainiku, po garbanotu plauku
Tavoji išmintis šiandieną per gera –
Ji tikisi, ji metų metais laukia,

Ko žemėje nebuvo ir nėra.
O gal ir mano rūpestis skubus –
Ko niekada nebus?..

Vis tiek velkuos
Nekruvinos aukos
Apeiginius rūbus.

Ketvirtasis pokalbis

Nors kryžiuočiai mūsų įžeidimui sudegino
mūsų antspaudą, kad apdumtų žmonėms akis, tačiau
pirmiau geležis pasikeis į vašką ir vanduo pavirs
plienu, negu mes atšauksime mūsų ištartą žodį. Pik-
ta valia veikiantieji yra skelbiami bet kokios garbės
netekusiais žmonėmis.

Iš Gedimino laiško dominikonų ordino vienuoliams
1323 m. gegužės 26 d.

Esu Sūduvoje pakrikštytas,
Bet atėjau pagoniška žeme –
Mane patraukė tavo ryžtas,
Tavo kalbėjimas ramia,
Valdoviška tarme.

Aš nedėviu vienuolių apdaro,
Tik plunksna, kaip ir jie, paišau,
Darau, ko kitas gal nedaro –
Ne kroniką rašau.

Rašykime, karaliau, laiškus,
Ne žmones kviesdami,
Rašykime juos tokius vaikiškus,
Tarytum žodžiais žaisdami.

Pakvieskime į pilį svają,
Mėlynę pro rudens rūkus,
Pakvieskime gėlytę gają
Pro ledą šylančiuos laukuos.

Atidarykim laiko platumas
Nebe istorija grubia,
O tas girias, tas neapmatomas,
Palaistykim amžinybe.

Ir dainą, pasaką, legendą
Sodinkime už skobnių su savais –
Žiūrėk –
Jau karalaitė gulbė skrenda...
Tai plaukim debesų laivais,
Kur mano sodų aukso vaisiai
Nunoksta už liepsnas greičiau...
O tu tyli ir tik šypsaisi
Iš to, ką parašiau.

Penktasis pokalbis

*Mes drauge su aukščiau išvardintais asmenimis,
mūsų išmintingųjų tarybos patarimu ir sutikimu,
sudarėme tvirtą taiką su visais krikščionimis,
kurie atsiunčia mums savo pasiuntinius ir
nori su mumis palaikyti taiką tokiomis
sąlygomis:...*

Iš Gedimino taikos sutarties su Ordinu, su Revelio
(Talino) žemės danų vietininku, vyskupais ir Rygos miestu
1323 m. spalio 2 d.

Palauk, valdove, neskubėki –
Pirmiau taika su savimi ir su savais,
Pirmiau su saule, su žeme kalbėki,
Su debesiu, su plaukiančiais javais,
Su savo širdimi, su mūsų menkumu –
Ir jauski, kaip ramu...

Pažvelk –
Žvaigždynais dengiasi dangaus pašlaitės,
Ir tulpių taurės sklidinos rasų...
Kas ten kalnely? Negi Donelaitis
Pakilęs klausosi pavasario garsų?..
Tai ta akimirka, kur liko amžinai –
Tu jos nepažinai.

Nereikia taikai kažin ko didingo,
Nei purpuro apsiausto,
Nei sidabruoto žalvario sagties,
Taika ateina, atsisėda – ir laiminga,
Padėjus galvą ant peties...

Atsimeni,
Kai pirmą sykį Baltiją
Pasiėkėme saulėleidžio metu,
Dar su šviesa,
Kada atrodė, jog ten valtyje
Jau ilsisi būtis visa, –
Ir mes po daugelio dienų
Susėdome ant kranto akmenų.

Yra taika nesurašyta,
Yra taika nepaskelbta,
Yra krūtinėj uždaryta
Ir kaip žuvėdra paleista.

Tik šitokios taikos
Ar kas dabar ieškos?

Atleisk, kad pertraukiau,
Kad sumaišiau.
Visi jau nekantrauja –
Diktuok greičiau.

Vytautas Kašuba. Gedimino medaliono eskizas. 1970
Lietuvos dailės muziejus

Šeštasis pokalbis

*Štai Lietuvos žemės, kurias liečia ši taika: Baln-
inkai, Giedraičiai, Nemenčinė. Toliau Dauguva turi
būti laisva kiekvienam pirkliui, ar jis būtų krikščionis,
ar pagonis, aukštyn ir žemyn važiuojant, žiūrint pagal
tai, kaip teka Dauguva; taip pat laisvi turi būti visi up-
eliai, kurie įteka į ją aukščiau Eviastos. Toliau, keliai
abiejose Dauguvos pusėse, žemiau Eviastos žiočių, turi
būti saugūs kiekvienam pirkliui tiek toli, kiek jis gali
nusviesti ietį.*

Iš Gedimino prekybinės sutarties su Ordinu 1338 m.
lapkričio 1 d.

Svetimšalis pakelia ietį,
Prieš sviesdamas, viršum galvos.
Ar jis gali mane pasiekti
Šešių šimtų penkiasdešimt metų nuotolyje
Nuo Dauguvos?

Saugokis!
Gali!..
Ooo!

Ir tą ietį krūtinėj nešu,
Ateidamas čia, karaliau,
Su perplėštu raštu.
Ir tave jie tyko nudėti –
Krikšto drobe ko išbalai?
Guli laivo dugne jon sudėti
Aukso grynį gabalai.

Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino atvaizdas iš Alessandro Guagnini veikalo *Sarmatiae Europaeae descriptio, quae Regnum Poloniae, Lituaniam, Samogitiam, Russiam, Masoviam, Prussiam, Pomeraniam...* complectitur, Spirae: apud Bernardum Albinum, 1581
Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka

Spindi praeiktoji naugė,
Gniaužtas į kumštį nagai.
Už tą naugę tau sūnų pasmaugė
Krėvos pilyje vergai.

Ietį krūtinėj nulaužiu –
Tai kruvina apeiga.
Kyla nuo degančio laužo...
Staiga –

Stovi tankai prie Gudagojaus –
Po vikšrais sutrinta sutartis,
O šalia, begėdiškai atsilapojus,
Šoka mirtis.

Bėga kaukai slėpt rūpintojėlio...
Laumės plauna kryžių vakare...
Šviečia saulė, o nėra šešėlio...
Pučia vėjas, neošia giria...

Jeigu šito dar tu nežinojai,
Tai paklydom tarpe niekšų ir į
Viską trenki, valdove, ir jojam
Prie žaliųjų miško ežerų.

Septintasis pokalbis

Aš esu įpareigotas pareikšti savo valdovo Gedimino, lietuvių karaliaus, vardu, jog mano valdovas, su visais savo pavaldiniais, su jam paklustančiais ir su norinčiais prisijungti prie jo prižada tvirtai laikytis taikos, kuri buvo neseniai sudaryta tarp krikščionių ir mūsų, lietuvių, jei tik nebus priverstas neišvengiamo reikalo gintis nuo savo priešų užpuolimų, nes jie visiškai nesistengia laikytis nuostatų kaip tik tos taikos, kurią patvirtino pats viešpats popiežius.

Iš Gedimino pasiuntinio Lesės pareiškimo 1326 m. kovo 2 d.

Livonijos ledėjantys laukai
Sniego pūgoj išbąla.
Ir tavo jau žili plaukai.

Kur jojame, kur jojame, karaliau?
Pasiuntiniai seniai paliko pilį,
Prislėgę antspaudą melu.
Tavo širdis ir tavo lūpos tyli,
Pavirtę metalu.

Ir Dnepro vandens driekiasi stepe,
Derlinga lyguma be galo...
Gyvi tik duona tėviškės rupia,

Kur jojame, kur jojame, karaliau?

Paleidi įkaitus. Jie trikampiu žegnojas
Ir lenkiasi lig žemės prieš tave.
O ausyse tau šlama šventas gojus
Tolybėje ties Nemuno srove...

Mozūrų ežerai, išvydę mus,
Net vasaros vidudienį užšąla.
Pašoka tavo bėris neramus.

Kur jojame, kur jojame, karaliau?
Krūtinėje taranai daužo bokštą,
Nepadegtą ir nesugriautą niekados.
Be kraujo mūsų žemė trokšta –
Kas girdys ją iš sklidinos žaizdos?

Ir skambtelia sidabro brizgilai,
Ir grėžiasi namo žirgai.

Aštuntasis pokalbis

Pagal magistro, krašto maršalkos ir daugelio kitų kilmingųjų, o taip pat Rygos miesto tarybos sutikimą jie tuo reikalu pabučiavo kryžių; ir pagal Lietuvos karaliaus, jo vaikų ir visų jo bajorų sutikimą jie tuo reikalu taip pat atliko savo šventąsias apeigas.

Iš Gedimino prekybinės sutarties su Ordinu 1338 m. lapkričio 1 d.

Žinau,
Patetikos nemėgsti,
Krauju, lyg Faustas, nepasirašai
Nei pragarui, nei dangui, nei žmonėm.
Aš noriu tik labai mažai –
Sutarkime žodžiu,
Prisiekdami sudegusiu medžiu.

Sutarkime,
Kad amžinai tylėsim,
Čia susirišę paslapties gija,
Kodėl karste, užuot pelėsių,
Žėruoja žarija.
Tavo nerandamam karste
Po Katedros aikšte.
Sutarkime,
Kad apie tai nė žodžio.
Net su mirtim aš būsiu mandagus.
Jau dūmą kadugio užuodžiu –
Ir man baugus
Kiekvienas tuščias lapas sutarties,
Kiekvienas tavo sapnas po mirties.

Griebiu vis tiek akimirką, ne amžinybę,
Skeveldrą saulės Trakų ežere
Ir prerijų žvaigždes,
Kurios kaip ugnys švystelia
Pro debesis Montanos danguje.

Pasaulis didelis,
O tėviškė kaip grūdas
Po vyturio numintu grumsteliu –
Tada užpuola toks nelauktas gūdas,
Kad jau ilgiau pakelti negaliu –
Pasirašykime,
Nors ir krauju.

Ir trūksta
Paslapties gija,
O pelenuos
Įsiliepsnoja žarija.

Devintasis pokalbis

Vyskupų, kunigų, dominikonų ir pranciškonų ordino vienuolių tokių prisikviesime, kurių gyvenimas girtinas ir doras. Mes esame pasirengę saugoti bažnyčios teisę, gerbti dvasininkus ir plėsti Dievo garbinimą. Todėl prašome, kad jūs paskelbtumėte šį laišką žmonėms miestuose, vietovėse bei kaimuose, kur tik kuriam nors iš jūsiškių teks sakyti pamokslą.

Iš Gedimino laiško Liubeko, Rostoko, Zundo, Greifvaldo, Ščecino ir Gotlando piliečiams 1323 m. gegužės 26 d. ir iš Gedimino laiško dominikonų ordino vienuoliams 1323 m. gegužės 26 d.

Po ažuolais šventais jau vaikšto pranciškonas,
Tavo vardu parašęs vyskupam,
O Mikalojaus bažnytėlėje dominikonas
Už tave meldžiasi
Kaip vaidila dievam.

Adamas Boca. Lietuvos didysis kunigaikštis Gediminas. XIX a. I p.
Lietuvos dailės muziejus

Girdi, kaip tavo laiškus kala
Prie katedrų ir vienuolyno durų
Imperijos hierarchų valdose...
Jau krikšto drobe uždengė tau stalą –
Atlauži duoną ir nulieji taurę
Laimingo vakaro valandose.
Betgi, valdove, dar tik rytas.
Šventajam gojuje pats paukščių pabudimas...
Klausyk, kaip spraga aukuras,
Vaidilų pažarstytas,
Ir plaukia tolimas varpų gaudimas.
Ko krūptelėjai?
Ko tau neramu,
Kai tuo pačiu prakalbo du balsai,
O tu, pavargęs ilgu laukimu,
Varpų ir aukuro spragėjimo klausai?

Gal jau žinai,
Ko niekad nežinojai?

Gal jau matai,
Ko niekad nematei?
Gal ten tik debesys,
Padangių uogienojai,
Žydi erškėtrožėm džiai?
Gal kankinių,
Gal kraujo sėkla,
Kurią kaip saulę,
Kaip ostiją laikai?..
Kur tu eini? –
Vilnelės lieptas be turėklų,
O rankose laiškai.

Dešimtas pokalbis

Žymiajam ir kilniajam vyrui Gediminui,
lietuvių ir daugelio rutėnų garsiam karaliui, gar-
binti Dievą ir bijoti jo linki vyskupas Jonas, Dievo

tarnų tarnas... Mes nukreipiame savo dvasios
akis į garbingąjį mūsų brolių Bartolomiejų, Ele-
ktos vyskupą, ir į mylimą sūnų Bernardą, Anicijo
diecezijos švento Teofredo vienuolyno abatą; juos
nutarėme pasiųsti specialiais savo pasiuntiniais pas
tave ir į tau pavaldų kraštą, kad jie aiškintų tau ir
tavo karalystei evangeliją.

*Tegul atvyksta Viešpaties popiežiaus legatai,
kurių atvykimo laukiu su didžiausiu nekantrumu; o
ką aš turiu savo širdyje, tai žino tik Dievas ir aš.*

*Eberhardas, Dievo malone Varmijos vyskupas,
pareiškia, jog tai aiškus melas; juk tie pagony lietu-
viai įsiveržė į Revalį, Danijos karaliaus žemę Livonijos
krašte, o taip pat į Dorpatą vyskupiją, sudegindami
slaptomis penkis šimtus dvi parapišes bažnyčias su
sakramentais.*

Iš popiežiaus Jono XXII laiško Gediminui 1324 m.
birželio 1 d., iš Rygos miesto tarybos laiško Liubekui 1324 m.
ir iš Varmijos vyskupo Eberhardo ir jo kapitulos laiško tikin-
tiesiems 1323 m. spalio 16 d.

Atleiskit, kad
Į jūsų trijų pokalbį laiškais
Įsijungiu balsu –
Man baisu:
Čia mandagumas, čia klasta.
O kur ta
Paprasta
Tiesa?
Kodėl kažkur
Užkasta?

Tu negali burnos atverti,
O iš akių neišskaitau.
Argi tik užsikniaubt ir verkti
Iš dėkingumo tau?

Aš jau žinau,
Ko nereikėjo niekada žinoti,
Jog esame luoš, akli, kuproti,
Šarvais prisidengę šliužai.
Argi dėl to nusigrįžai
Nuo mūsų tokių?
Bet aš gi, viešpatie, tikiu
Ta paprasta,
Kažkur užkasta.

Gal praeity, gal ateity, o gal dabar
Taip netikėtai ir staiga
(Tik tu manęs nebark)
Jau dūžta mano rankoj pabaiga...

Ir pamiršau,
Ko negalėjau niekada pamiršti,
Su kuo kasdien prisikeli ir miršti,
Nueidamas į tokį laiką,
Kur stovi laikrodžiai neužsukti,
O kai vidurnaktį
Jau savo kiemo nepažįsti,
Tada ateina tavo karalystė,
Taip kupina tylos,
Kad net bijau paklausti,
Kas ta
Paprasta,
Po pamatais pakasta?

Vienuoliktasis pokalbis

Didžiai prakilniam tėvui viešpačiui Jonui,
Romos sosto aukščiausiam kunigui, šiuo laišku
pareiškia, jog mūsų pirmtakas karalius Mind-
augas su visa savo karalyste buvo atsivertęs į Kris-
taus tikėjimą, bet dėl brolių iš teutonų namo mag-
istro daromų žiaurių nuodų ir nesuskaičiuojamų
išdavysčių jie visi nuo to tikėjimo atkrito... Taip pat
mūsų pirmtakas karalius Vytenis buvo pasiuntęs
savo laišką legatui Pranciškui ir arkivyskupui Fridri-
chui, prašydamas, kad jie atsiųstų jam du brolius iš
pranciškonų ordino, drauge paskirdamas jiems vietą
ir jau pastatytą bažnyčią. Apie tai sužinoję, Prūsijos
iš teutonų namo broliai pasiuntė aplinkiniais keliais
savo kariuomenę ir minėtą bažnyčią sudegino.

Iš Gedimino laiško popiežiui Jonui XXII 1322 m.

Po mindauginės katedros užpildais pamatais
Medinė ažuolo monstrancija supuvo.
Atbridęs kūrgrindos akmenimis kietais,
Dar ieškau Geltonam gintarui
Sidabro smilktyvo.

Bet jokių lobių –
Tušti delnai,
Vien krikšto drobių
Pelenai.

Ant mindauginės katedros užpiltų pamatų
Auga žolė, auga nauja karta.
Ji nuodyta, nušauta, pakarta,
Bet auga,
Kaip debesys, kaip vėjas liepsnose,
Kaip ažuolynas kaimo kapuose.

Ir bolševikmečiu muziejų pasislėpę,
Rūpintojėliai
Kančiai sugrįžta į laukus.

Medinių varpinių palėpėj
Varpų skambėjimas kraupus.

Ties mindauginės katedros užpildais pamatais
Sustojai
Paskutiniu žingsniu –
Aš jau po kojom
Raudoną kilimą tiesiu.

Išniekintoj šventovėj tavęs laukia
Vorkutos požemių misionierius,

Vladimiro kalėjime nudobtas vyskupas
Ir Penssylvanijos kalnyne užkastas
Ir pamirštas,
Tavo kalba kalbėjęs
Kunigas.

Dvyliktasis pokalbis

Vėliau dar girdėjome, jog karalius tuo metu,
kai mes ten buvome, po pasikalbėjimo su mumis,
pasiėmęs su savimi savo giminaitį Erudą, pasitraukė
į savo miegamąjį ir visą naktį labai gaudžiai verkė, ir
jis taip darė dėl to, kad buvo priverstas atsitraukti nuo
savo pradėtojo sumanymo.

Iš popiežiaus legatų pasiuntinių pranešimo 1324 m.
Aš išeinu, karaliau, nevarytas.
Ramybė tau, su tavimi.
Už panerio kalnų boluoja rytas
Ir virsta ugnimi
Saulėtekio...
Neišlekiu,

O sunkiai išeinu,
Vos vos pakeldams
Trupinius dienų,
Kuriuos istorija, Bažnyčia ir tauta,
Kaip atlieką, abiem padovanojo –
Po kojom žemė suplakta,
Ir kraujo
Krikšto vanduo nenumazgojo.

Jis telkšo Mindaugo kritimo vietoj
Ir tavo suklupimo žingsny Veliuonoj,
Ir Sibire,
Ir miško brolių kulkom išgenėtoj
Girių aikštelėj kruvinoj.

Tau, išsiverkus ilgai ilgai naktį,
Dabar galbūt kur kas lengviau.
O man?
Nuo saulės kylančios galiu apakti,
Vidudienį aš viską praganiau.

Tiktai daina, mūs pokalbiuos tylėjus,
Atbėgo palydėt su būgneliu.
Ir einame su ja į keturis vėjus, į tremtį
nesugrįžtamam keliui.

Tegu tenai, žemelę nusiplovus,
Širdis galutinai išdegs.
Tu Vilniuj pasilik, valdove,
Čiurlioniškuoju Rex.

Duota mano tremties mieste Čikagoje po
gilių svarstymų 1973 Viešpaties ir 650 Vilniaus,
kaip sostinės, metais, švento Kazimiero jaunikaičio
užmigimo Dievuje dienoj.

Vytautas Kašuba. Medalionas „Gediminas – didysis Lietuvos kunigaikštis.
1316–1341“. 1976

Trakų istorijos muziejus